

Amleds rolle i Saxos Danmarkshistorie

AF

INGE SKOVGAARD-PETERSEN

»This is I, Hamlet the Dane«, råber Hamlet da han ved Ofelias grav kaster masken i Shakespeares tragedie.¹ Her fremtræder han som hersker over Danmark. I Saxos Danmarkshistorie fremstilles han kun som søn af en provinsguvernør, *præfectus*, over Jylland. Senere lader Saxo ham kalde sig konge, uden at angive om det rige han hersker over, kun er Jylland eller hele Danmark. Det er højst tænkeligt at Shakespeare har strammet handlingen i sin tragedie så han ikke behøver at tage hensyn til forholdet mellem de danske landsdele. Men forestillingen om Amlid som konge over hele landet har dybe rødder andre steder. Det forekommer første gang i *Rydårbogen* (ca. 1300), hvor ikke alene Amlid selv, men også hans far, hans farbror og farfar er indrullet i den danske kongerække, på linie med forgængeren Rorik og efterfølgeren Viglek.² Det er ikke uden grund når flere Saxoforskere, deriblandt den dansk-amerikanske udgiver og genfortæller af »*Saxo Grammaticus and the Life of Hamlet*« William F. Hansen,³ har foreslået at der i Danmark har eksisteret mindst to versioner af Amlidhistorien.

¹ Shakespeare, *Hamlet*, Act V, Sc. 1. Udgiveren af *Ardens Hamlet*, Harold Jenkins, i note til 1. 251, sætter »dansker« lig med hersker af Danmark. Jf. Hamlets udråb til faderens genfærd i I, iv, 45: »King, father, royal Dane.« Flere gange bruges »Norway« for kongen af Norge, f.eks.: I, ii, 16: »To Norway, uncle of young Fortinbras«, med note til 1. 28. (Der antydes en historie om et oprør mod den norske konge anført af hans nevø, dvs. Fortinbras spiller den rolle som Claudius frygter fra Hamlets side).

² Af oversættelser til dansk er de to fra ca. 1400, den tredje fra 2. halvdel af 1500-tallet. Alle trykt i faksimile i *Corpus codicum Danicorum*, V, Annales, 1965. Endvidere er den latinske tekst udgivet af Ellen Jørgensen, *Annales Danici*, 1920. Både den latinske tekst og de tre danske oversættelser er trykt i Erik Kroman, *Danmarks middelalderlige Annaler*, 1980. Se kritikken af Kromans udgave og en nyfortolkning af overleveringen i Karsten Christensen, »Om den ny udgave af Danmarks middelalderlige annaler«, *Fortid og Nutid*, bind xxix, 1981, 163-175. De danske versioner er udgivet af M. Lorenzen, *Gammeldanske krøniker*, 1887-1913 og af Ellen Jørgensen, *Middelalderlig historisk Litteratur paa Modersmaalet*, 1930.

³ William F. Hansen, *Saxo Grammaticus & the Life of Hamlet*, University of Nebraska Press, Lincoln og London, 1983, 47-153, Appendix I: »Hamlet in Danish Annals and Chronicles«. De tekster der er taget med her, er de ovenfor nævnte. Hansens grundidé er at Hamlethistorien er gammel og findes i forskellige skriftlige nedfældninger som alle

I det følgende vil jeg først konfrontere dette forslag med de middelalderlige annaler og krønikerne: »*Sagnkrøniken i Stockholm*«, *Rimkrøniken* og *De denscke krønike*, analysere teksternes forhold til hinanden samt prøve at opspore træk der går forud for Saxo og måske indgår i en anden Amledversion end dennes. Efter således at have ordnet det overleverede materiale vil jeg forsøge at finde og forklare Saxos særlige bidrag. Jeg drøfter Amledhistoriens komposition og dens betydning i hele *Gesta Danorum*. Blandt spørgsmålene er hvorfor historien er delt op på 3. og 4. bog. Også andre emner berøres, f.eks. hvor langt Amledhistorien går tilbage, og om der er spor af den i andre tekster som kunne kaste lys over elementer i Shakespeares *Hamlet*.

Nogle af problemerne kan kun strejfses, idet hovedsigtet er at indkredse betydningen af Amled-skikelsen hos Saxo. Det konkluderes at Saxo benyttede figuren til at illustrere vigtigheden af at opretholde Rigets enhed. Saxo skildrede den triste skæbne der blev den til del som forbrød sig herimod. Pointen blev imidlertid ikke slået fast via handlingsforløbet alene, men gennem spidsfindige kompositoriske momenter og ved allusion til andre fortællinger om storhed og fald, hentet fra den lærde middelalderkultur, herunder dennes klassiske arv. Derved underbygges billedet af Saxos *Gesta* som et ægte, helstøbt kunstværk der var på højde med det bedste i sin samtid. Amledversionen hos Saxo er vitterlig anderledes end hvad der er overleveret gennem annaler og krøniker. Divergensen er ikke tilfældig, men skyldes Saxos sofistikerede manipulation med det fælles materiale der ligger til grund for de to hovedversioner vi i dag kan identificere.

Saxos version

Amled nævnes første gang i Saxos *Gesta Danorum* (GD), skrevet omkring år 1200.⁴ I de lidt ældre krøniker og kongegenealogier vi kender fra det 12. årh. – *Lejrekrøniken* og *Sven Aggesens Danmarkshistorie* og abbed Vilhelms genealogi – optræder han ikke, men fra slutningen af det 13. årh. omtales han i lidt mere fyldige fremstillinger af sagnhistorien.

For at klargøre forholdet mellem de postulerede to versioner af den middelalderlige Hamlethistorie i Danmark skal fortællingerne om

går tilbage til mundtlige traditioner. I øvrigt er hovedtanken at genfinde det oprindelige sagn på modersmålet.

⁴ Amled, på latin Amlethus, er den navneform man finder i Christiern Pedersens først-udgave af Saxos værk fra 1514 og i Müllers udgave. I de nordiske tekster er der en vaklen i navnets rette form, men næppe i personens identifikation. Jeg henviser til P. Skautrup, *Det danske sprogs historie* I, 1968.

Amled refereres, fra Saxos egen version til slutningen af 1500-tallet. Efter Saxos fortælling fremstilles dens modsætning, Rydårbogen, ved hjælp af citater på latin og dansk, hvorpå følger en kort oversigt over de øvrige tekster. Henvisninger til lange titler sker ved hjælp af forkortelser (markeret med parenteser).

Først et overblik (organiseret ved hjælp af numrene I-V) over Saxos egen tekst efter Jørgen Olrik og Hans Ræder, 1931, Saxonis *Gesta Danorum, libri III et IV* (forkortet til GD i citater i den følgende tekst). I den oversatte gengivelse af Saxos tekst bruges Peter Zeebergs *Saxos Danmarks Historie* I-II, København 2000. (PZ i citater).

I) Amled-historien begynder med at Lejrekongen, Rorik, vælger høvdingen Gervendel til *præfectus*, dvs. statholder, eller guvernør, over jyderne. Efter hans død overtager hans to sønner, Horvendel og Fenge, styret over Jylland. Det meddeles ikke direkte hvordan de fordeler opgaverne mellem sig, men det fremgår dog at Horvendel især gør sig gældende ved store bedrifter til søs. Højdepunktet er en ridderlig tvekamp på en ø mellem ham og kong Koller af Norge. Horvendel sejrer, sørger for en hæderfuld begravelse af sin modstander og nedlægger sit sejrskytte for kong Roriks fødder. Til tak giver kongen helten sin datter Geruth til ægte, og de to får sønnen Amled.

II) Herefter følger Fenges drab på broderen, hans ægteskab med enken, dvs. Amleds moder, samt Amleds optræden, først som tosse der taler og handler i gåder, siden som verdensmand ved det engelske hof. Overgangen opnås ved at Amled omskriver et rune-brev fra sin fars broder (og morder), Fenge, til den engelske konge; derved skaffer han sig af med sine ledsagere og ægter den engelske kongedatter. Efter et års forløb rejser han hjem, netop som man er i gang med at holde gravøl over ham. Det lykkes ham – ved ikke helt fine midler – at få ombragt Fenge i en duel, samtidig med at hele gildesalen går op i flammer efter at de fulde gæster er blevet fanget ind af de vægtæpper som Amled før afrejsen til England havde bedt sin mor om at væve, og som nu hæftes sammen af de små spyd han i sin tid havde siddet og skåret til ved mode-rens arne i tilsyneladende åndssvækket tilstand.

Saxo vurderer historien frem til dette punkt således: »Her ser vi en tapper mand! En mand der gjorde sig fortjent til evigt ry! Han væbnede sig klogeligt med falsk enfoldighed og holdt sin virkelige kløgt, der overstrålede almindelig menneskelig kunnen, godt skjult med et forbløffende komediespil som vanvittig. Og sådan lykkedes det ham ikke kun at redde livet med en list, men også ved den samme list til sidst at opnå hævn for mordet på sin far. Så snedigt tog han vare på sig selv, så modigt hævnedes han faderen at vi har svært ved at afgøre hvad der var

størst, hans tapperhed eller hans kløgt«⁵ (PZ I, 138). Her slutter 3. bog i GD. Det følgende foregår i 4. bog.

III) Efter at have vejret stemningen efter drabet på Fenge og mordbranden på hans følge kalder Amled til tinge og holder en prægtig tale⁶ der hurtigt skal lede tilhørerne væk fra at tænke på den massakre som var en følge af hans nedbrænding af gildehallen med Fenges følge; i stedet for skal folket mindes Fenges ugering, kongedrabet på Horvendel. Amled har selv sørget for at retfærdigheden er sket fyldest, og på den måde vinder han befolkningens tilslutning til at han selv bliver konge. (Ingen synes at tænke på at Amleds forfædre kun var præfekter). Herefter lader han et skjold male hvor alle hans bedrifter er gengivet, et klassisk motiv,⁷ og med det drager han til England på en prægtigt udstyret flåde.

IV) Nu kommer anden del af Amleds bedrifter: Han bliver sendt til Skotland for på sin svigerfars, den engelske konges vegne at fri til dronningen dér. Han får et brev med til dronningen, som hun lister fra ham og lægger tilbage igen i omskrevet form: I stedet for den gamle engelske konge skal hun gifte sig med budbringeren, altså Amled. Smigret retter Amled sig efter frierbrevet i den sidste form, og på trods af at han i forvejen er gift, ægter han den skotske dronning; derved begår han bigami. Hans første hustru svigter ham imidlertid ikke, men røber at hendes far har ondt i sinde. I den påfølgende kamp lykkes det Amled at sejre over den engelske konge ved i sidste del af slaget at stille sine døde skotske soldater op med stokke så hans hær virker intakt. De tilsyneladende talstærke tropper indgyder de engelske soldater rædsel, og i flugten fra slagmarken bliver kongen slået ihjel. Som herre over både Skotland og England sejler Amled tilbage til Danmark med sine to gemalinder.

V) Så kommer slutningen. Amled har overdraget herredømmet over jyderne til sin mor mens han er bortrejst. Efter at hendes far, kong Rorik, er død, kræver den nye Lejrekonge, Viglek, Amleds morbroder, Amleds styre ophævet, for det er »kun Lejrekongen der har ret til at give og fratage rettigheder« – der i dette tilfælde består i retten til at styre

⁵ *Fortitudo et prudentia*. Disse ord udgør et såkaldt topos, dvs. en stående vending inden for en bestemt genre eller kontekst. Det er behandlet i et kapitel om helte og herskere i E.R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern 1948.

⁶ Denne tale er Saxos eget værk. Den følger den antikke retoriks regler og vandt, efter at den var trykt i Paris 1514 og i Basel 1534, stor yndest. Den og Amleds dundertale til moderen er medtaget på italiensk i Remigio Nannini, *Orationi in Materia Civile e Criminale*, Venezia 1561.

⁷ For eksempel Vergil i 8. sang af *Æneiden*. Også i nordisk litteratur fortæller skjalden Brage om den nordiske forhistorie på et malet skjold.

Jylland. Amled søger at formilde kongen ved at lægge nogle af sine engelske sejrstrofæer for hans fod, men det hindrer ikke en krig. I første omgang må Viglek trække sig tilbage, og Fjaller, hans *Scaniae praefectus*, guvernøren i Skåne, bliver fordrevet til et sted ved navn *Undensakre*, ukendt for de nulevende. Til allersidst falder imidlertid Amled i Jylland, hvorefter hans højtelskede andenhustru, der havde lovet at følge ham i døden, kaster sig i armene på Viglek, fulgt af en almen bandbulle mod kvindeskønnet: »Sådan vil en kvindes løfter altid følge skæbnens spil og smuldre når tiderne skifter. En kvindes troskab hviler på en usikker grund, og rene tilfældigheder kan få den til at vakle. Lige så let hun har ved at love, lige så svært har hun ved at holde hvad hun lover, og afhængig som hun er af alverdens forlokkende nydelser, halser hun hovedkuls rundt i evig jagt efter det nyeste nye uden tanke for det gamle« (PZ I, 153).

Rydårbogen

Det skal nu vises hvilke forskelle der er mellem Saxos Amledhistorie og andre middelalderlige versioner af samme. Den vigtigste gruppe tekster er de forskellige varianter af *Annales Ryenses*, *Rydårbogen*. Den ældste bevarede tekst går til 1288. Den findes i Hamburg Stadtbibliothäk under signaturen 98 b, 4. En dansk oversættelse fra 15. årh. går til ærkebiskop Jens Grands flugt i 1294/95; dette er muligvis årbogens slutår.

I Hamburg-varianten opregnes kongerne ved nummer således:

»23. Rørik. Huic successit Orwendæl.

24. Orwendæl. Iste uir ualde uictoriosus erat et multa præclara gessit; hunc occiddut frater suus Feggi et regnauit.

25. Feggi. Iste copulauit sibi uxorem fratris occisi. Hunc occidit Ambletus, filius dicti Orwendæl, in ultionem patris et cum eo omnes meliores regni cum tota regali combussit ita quod nec unus superstes fuit.

26. Ambletus, qui uir æstutissimus erat regemque Anglie bello occidit et Daciam, Angliam et Scotiam in ditione sua tenuit; hunc Wichlechus, rex Norwegie, uitricus eius, occidit in Øresund in prelio et regnauit.

27. Wichlechus. Iste accepit uxorem Ambletii propria uxore repudiata. Huic successit filius eius Wermundus hin blinde.«

Til forskel fra Saxos tekst gør Rydårbogen Viglek til konge af Norge og stedfader til Amled. Amleds sidste kamp finder sted i Øresund, medens Amleds grav hos Saxo kun lokaliseres til en mark/hede i Jylland.

Der er to mulige forklaringer på disse forskelle. Den ene går ud på at Rydårbogen i modsætning til Saxo har ladet Amled og hans forfædre indgå i den danske kongerække, hvoraf følger at også Viglek ifølge Rydårbogen er konge over hele Danmark; men dertil kommer herredømmet over Norge. Hvordan slægtskabet mellem Amled og Viglek er opstået, forklares intetsteds; et ægteskab med Amleds mor ville være ret absurd og påstås heller ikke. Moderens rolle og videre skæbne omtales ikke. Krigen mellem Viglek og Amled behandles vidt forskelligt. – Den anden mulige forklaring er at Rydtraditionen bygger på en ældre Amledhistorie som Saxo har foretaget store ændringer i.

Af de danske oversættelser af Rydårbogen ligger det ældste bevarede manuskript på Det kongelige Bibliotek under signaturen E don. Var. 3,8. Ved palæografisk analyse kan det tidsfæstes til ca. 1400, men det slutter med året 1314. Det er trykt af Erik Kroman i *Danmarks middelalderlige Annaler*, 181f. Fra denne citeres:

»Æfther Rorik word Ordwældæl kunung.

Ordwældæl wan mange strithæ, og hans brothær Fæggi slo hannum i hiæl oc word kuning æfthær hannum.

Fæggi togh sin brothærs husfrw æftær hans døth oc laat hænnæ giuæs sæg til husfrw. Æmblæth, Orwældæs søm, hæfnæthæ sin fat-hærs døth oc slo Fæggi i hiæl oc allæ the fromæstæ i righæt, thær Feggis wenæ varæ, oc brandæ kuningæns gard op oc allæ. thær i waræ, swo at thær kom æi een wth, oc swo word Amblæt kuning.

Han wor moghæt surkundig, oc mæt klogskap word han hærræ øwær Engeland, Schotland oc Danmarch, æn Witlætus, kong af Norghæ, hans stæfathær, slo hannum i hiæl i strid i Øresund oc word kuning æfthær hannum.«

I andre udgaver af Rydårbogen finder man større diskrepanser, f.eks. i håndskriftet Ny kongl. S. 606, 8. 15. årh. Forskellene mellem oversættelserne skyldes væsentligt at de uafhængigt af hinanden »brydes med Sproget«, som Ellen Jørgensen siger.⁸

⁸ Ellen Jørgensen, *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, 1931, 56. I nedenstående tekster er de latinske hentet fra Ellen Jørgensen (udg.), *Annales Danici*, 1920, og M. Cl. Gertz (udg.), *Scriptores Minores*, I-II, 1917-1922; de danske fra M. Lorenzen, *Gammeldanske Krøniker*, 1887-1913, samt Ellen Jørgensen, *Middelalderlig historisk Litteratur paa Modersmaalet*, 1930. Endvidere Erik Kroman, *Danmarks middelalderlige Annaler*, 1980 (se også note 2).

Andre versioner

Lad os herefter se på andre tekster fra tiden 1300 til 1500 for at finde ud af om der er spor af tabte Amledtraditioner i dem. Amled optræder i alle Danmarkshistorier der er yngre end Saxos.

Først *Gesta Danorum pa danskæ*, udgivet af M. Lorenzen, 1887-1913. Afsnittet om Amled findes s. 16. Skriftet anses for affattet ca. 1300, sandsynligvis før *Compendium Saxonis* (ca. 1342-46), men det kendes først i afskrifter fra det 14. og 15. årh. I al sin kortfattetthed er det tydeligt at forlægget er selve Saxos værk, alene titlen peger på det, og *Gesta Danorum pa danskæ* er den eneste tekst, bortset fra Saxos egen, der fortæller om moderens tilvirkning af vægtæpper til gravøllet.⁹

Endnu kortere er den kongekrønike der indgår i *Codex Runicus*, også fra ca. 1300, ed. Lorenzen, 222-223. Manuskriptet indeholder også en udgave af skånske lov og et brudstykke af en folkevise med noder, alt skrevet på dansk med runer:

»þa var Roþrik konung, Høþþers sun. I hans tima waru Slænge og Uæke, ok Orwændæn drap Slænga, ok Ambluþe drap atær han. þe waru konunga i Iutland. Ok hans mah het Uiplek.

Pa uar Uærmund konung, Uiþlesþ sun.«

Navnene er forvanskede, men et par af dem kan genkendes. Når Runekrøniken kalder Viglek for Amleds *mah*, *maag*, d.v.s. stedfader eller svoger, er det en oversættelse af *vitricus*, der er hentet i Rydårbogen. Ordet oversættes almindeligvis med stedfader – og Saxo bruger det flere gange om Fenge. I de danske oversættelser, for eksempel i *Runekrøniken*, gengives ordet med *mag/maag*. Efter Kalkars Gammeldanske Ordbog betyder det en slægtning gennem ægteskab, og det giver flere muligheder end stedfader, nemlig svoger og svigerfar/-søn; derfra kan nye forbindelser digtes. Desuden gøres Viglek i tekster med affinitet til Rydårbogen til konge af Norge. Både Saxo-træk som Jylland og Ryd-træk som stedfar kan findes her i Runekrøniken.

Størst overensstemmelse med Saxos *Gesta Danorum* findes som venteligt i Saxoforkortelsen fra 1342, *Abbreuiatio sive Compendium Saxonis*.¹⁰

⁹ Se GD, III, vi, 24 og PZ, I, 137. »Herinde var væggene dækket af det tæppe hans mor havde syet [vel egentlig vævet]. Dem rev han ned og pakkede de berusede gildesgæster ind i dem og hængte tæpperne sammen med spyd han i sin tid havde skåret til.«

¹⁰ *Compendium Saxonis* er sammen med *Chronica Jutensis* trykt i *Scriptores Minores I*, 195-470, udg. af M. Cl. Gertz, 1916-18. En datering til ca. 1342 og en undersøgelse af manuskriptforholdene er foretaget af Anders Leegaard Knudsen i *Saxostudier og rigshisto-*

Dog er der enkelte ændringer i Saxokompendiet, først og fremmest at Vagleks påkaldelse af sit overherredømme er forsvundet, hvorved hans klage over Amleds usurpation af Jylland forekommer uberettiget. Hvordan det gik Amleds mor efter Fenges død, nævnes ikke i kompendiet, men måske blev hun gift med Viglek siden han kaldes Amleds *vitricus* (stedfar). Det skyldes, hvad også andre dele af værket bærer spor af, at forfatteren havde kendskab til den latinske Rydårbog.

Når et ord som *vitricus*, i oversættelse *mag*, åbner for så mange muligheder, kan man være fristet til som i *Gesta Danorum på dansk* at slutte med: Da han kom hjem, blev han dræbt i strid. Dermed slipper forfatteren for hele det problem som modsætningen mellem slutningen af Saxos Amledhistorie og Rydårbogen rejser.

Saxokompendiet udelader adskillige enkeltheder, også i de her fremhævede passager. Bl.a. nævnes Gervendel, Amleds bedstefar, ikke, der er rod i forholdet mellem Amled og Viglek, og den senere i denne artikel beskrevne sammenligning med Herkules er udeladt. På den måde bliver afslutningen på fortællingen andenhustruen, Herminthrudas svigt (navnet angives kun her og hos Saxo selv), ikke en samlet vurdering af Amled. Kompendieforfatteren holder sig til selve handlingen, men udeladelsen af Saxos personlige bemærkninger betyder at den politiske linie i Saxokompendiets Amledhistorie er sløret.

Dette er et eksempel på den betydning Saxokompendiet har haft middelalderen igennem i årbøger, kongerækker og krøniker.¹¹ Træk fra andre tekster, ikke mindst Rydårbogen, har sammen med Saxokompendiet dannet grundlag for senmiddelalderens Amled-tekster.

Blandt de tekster der her skal nævnes, er *Cod. Holm. K. 46*, af Lorenzen kaldet *Sagnkrøniken i Stockholm*, fordi den kun rummer sagn og standser med hvad der svarer til midten af Saxos 8. bog. Det er en afskrift fra slutningen af 15. årh., men indholdet taler for at det er blevet til i midten af det 14. årh. Amledhistorien her slutter næsten omvendt af andre Amledversioner: Efter Amleds død hævner hans hustru, Ingefrid ham ved jage fjenden hjem til Norge! Der er her svage mindelser om den historiske norske enkedronning, Ingeborgs, aktive deltagelse i nordisk politik i 1320-årene.

rie på Valdemar Atterdags tid, 1994. – Teksten er her gengivet i min oversættelse. Navne er kun angivet i tekstens form første gang de forekommer. Titlen, både den latinske og danske, Saxokompendiet, er nye.

¹¹ Annalerne er oftest på latin, medens krøniker oftest, og især de yngre, er digtet på dansk og/eller plattysk, såsom *Rimkrøniken* (udg. af Helge Toldberg 1959-1961) og *De danske krønecke* fra 1400-tallet (oversat af V. Winge og med fyldig indledning af Anders Leegaard Knudsen, 2000).

Også *Rimkrøniken* er en meget selvstændig gengivelse af den middelalderlige historiske viden. Ikke mindst Amled har fået en bred plads til sin monolog, dog ikke på grund af nye kilder, snarere har emnet inspireret forfatteren til en fantasifuld perle.

Endelig er *De danske krøneke* et fornemt slutpunkt på den danske middelalderlige historie. Det er en Danmarkshistorie baseret på Saxos egen tekst. Historien er videreført til 1481 og slutter med de majestætiske ord: »Hvad der nu måtte ske videre, hvad angår herredømmet eller rigets anliggender i kommende tider, det skal man herefter ikke glemme at skrive og notere og dermed forbedre den danske krønike.« Dette værk hører ligesom *Rimkrøniken* til de første trykte værker i Danmark omkring 1500. Disse værker betegner et højdepunkt i beherskelsen af de hjemlige sprog, dvs. foruden dansk også plattysk, indtruffet samtidig med at den nye bogtrykkerkunst åbnede op for et mere udbredt kendskab til international lærdom.

En eller flere Amledhistorier?

I begyndelsen af denne artikel nævntes det at William Hansen har foreslået at der må have været to versioner af Amledhistorien. I den ene, Saxoversionen, er Amleds forfædre indsat som præfekter i Jylland af Lejrekongen Rorik, i den anden er de alle konger af Danmark. Ældst i denne sidstnævnte gruppe er Rydårbogen. Som den fremtræder, er den skrevet i slutningen af 1200-tallet og er uden tvivl påvirket af *Gesta Danorum*, men den synes at have haft et forlæg der afviger fra Saxos tekst. Ganske vist svarer mange enkelttræk til denne, f.eks. personnavne og handlingen med de tre drab: Fenges på Horvendel, Amleds på Fenge og Vigleks på Amled. Men der er også ændringer, såsom Vigleks forhold til Amleds mor. Lokalteter er forandret, vigtigst er at alt hvad der vedrører Jylland, er fjernet. Disse forskelle i forhold til Saxos tekst tyder på at Rydårbogen har haft et andet forlæg foruden *Gesta Danorum*.

Som nævnt bruger Hansen kun kongetitlen til at skelne mellem de to versioner, men dertil kan føjes at Rydårbogen ikke opererer med en overordnet kongemagt, en »Lejrekonge«, Jylland forekommer overhovedet ikke, og slutningen efter Vigleks tiltræden falder forskelligt ud i de to tekster. Forfatteren af Saxo-kompendiet begrundede sit arbejde med at han ville forenkle og forkorte Saxos svære tekst, men alligevel føjer han til at Viglek var Amleds *vitricus*, stedfar, med de konsekvenser de nye familieforhold medfører, blandt andet en ny afslutning på historien. Dette findes ikke hos Saxo men er sandsynligvis hentet i Rydårbogen selv eller dens forlæg.

Hvis Saxo har kendt den simple kongerække som man møder i Ryd-traditionen, må han på egen hånd have ændret den så man skelner mellem Amledslægten og de egentlige konger, Rorik og Vignek. Direkte eller indirekte har de bevarede Ryd-tekster kendt *Gesta Danorum*; men de har træk der ikke forekommer hos Saxo: Vignek bliver Amleds stedfader og konge af Norge. Det kan hænge sammen med at det sidste slag mellem Amled og Vignek udkæmpes i Øresund hvor så mange kampe mellem Danmark og Norge har stået. Derimod står der intet i Ryd-teksten om at Amled blev gravsat i Jylland. Faktisk strider de to lokaliteter, Saxos placering af historien i Vestdanmark og Ryd-traditionen i Østdanmark, mod hinanden.

I begge traditioner består hovedhandlingen af broderdrabet og hævn over Fenge. Ryds version er kun en grum familiehistorie, ganske vist på kongeligt plan med en kort afslutning, mens hævn hos Saxo får langstrakte konsekvenser. Kun Amleds død for Vigneks hånd og hans enkes svig findes i begge versioner.

Vi må således konstatere at vi ikke på grundlag af en undersøgelse af forholdet mellem teksterne kan besvare spørgsmålet om der har været én eller to Amledversioner, og hvis der kun har været én, hvilken af dem der er den ældste. Rydårbogen er i det store og hele kun en udbygget kongerække, uden at grundlaget for rækkefølgen er markeret. Muligvis er Vignek tiltrådt ved at ægte Amleds mor siden han kaldes Amleds stedfar, men faktisk nævnes moderen ikke efter sønnens hjemkomst til Danmark. Vi vil derfor prøve at gribe emnet anderledes an, nemlig ved at studere Saxos samfundssyn som det fremtræder gennem hans værk.

Saxos syn på det politiske styre i Danmark

I gennemgangen af teksterne viste det sig at mange træk kun findes hos Saxo og hans direkte efterfølgere, såsom Saxo-kompendiet. Vignek efterfølger Rorik og kræver straks Jylland tilbage. Han begrundet det med at Amled uberettiget havde gjort sig til konge over Jylland. Begrebet Lejrekonge findes kun i Saxos version.

Lejrekongen kunne ikke tolerere noget indgreb i sin magt. En underordnet som Amled kunne ikke tiltage sig kongemagten i Jylland; han måtte underkaste sig Lejrekongen:

»I mellemtiden var Rorik død, og Vignek, der nu var kommet på tronen, havde plaget Amleds mor med alverdens uforskammetheder og plyndret hende for den kongelige formue fordi, som han sagde, hen-

des søn ved at gøre sig til konge i Jylland var gået bag om ryggen på Lejrekongen, der havde eneret på at uddele og inddrage embeder.« (PZ I, 152f)

Interea, defuncto Rorico, Viglekus regnum adeptus Amlethi matrem omni petulationæ genere fatigatam regibus opibus vacuefecerat, filium eius, fraudato Lethrarum rege, cui dignatum iura dandi tollendique ius esset, Iutiæ regnum occupasse conquestus. (GD IV, ii, 1)

Dette er en form for feudal forfatning, dog med en stærkere kongemagt end man normalt regner med før højmiddelalderen. (Jeg bruger her den ældre lensret-terminologi, der i øvrigt er opgivet som alt for enkel.) Saxo henlægger den her til den grå oldtid. Hvor kender han den fra? Samænd fra sin egen tid. I sin skildring af det skånske oprør i Valdemar den Stores sidste tid formåner Absalon de skånske stormænd der kræver at skåninger skal have eneret på embeder i Skåne:

»... at de åbenbart ikke kunne unde kongen hans magt eftersom de nu forsøgte at fratage ham retten til at uddele len som han selv ville!« (PZ II, 411)

... invidere eos regis potentia respondit, cuius in dandis beneficiis arbitrium abrogare nitantur. (GD XV, iv, 11)

Saxo skelner altså ikke mellem forfatningen i gamle dage og på hans egen tid. Det er Valdemarernes kongemagt, Saxos ideal, der er identisk med sagnhistoriens Lejrekongedømme. Herved røbes også ophavsmanden til de feudale elementer i *Gesta Danorum*, nemlig Saxo selv. I Amledhistorien omfatter de en ganske stor del.

Hele prologen er bestemt af Roriks udnævnelse af Gervendil til *præfectus*, statholder i Jylland, og de to sønners fortsatte virksomhed i dette embede. Horvendels overdragelse af sit krigsbytte til Rorik hører hjemme i samme forfatning. Roriks gengave, ægteskabet med hans datter, ligeledes. Hele Amledhistorien til drabet på Fenge finder sted under Roriks Lejrekongedømme. Derfor er det ikke så underligt hvis Rorik ikke gør nogen indvending mod at det er hans egen datter der får overdraget styret af Jylland medens Amled er i England. Men faktisk er Amleds krav på at blive hyldet som konge et brud på lensforfatningen og fører til det afgørende opgør og Amleds fald. Netop hvad Viglek påstår. Dermed er kompositionen båret af disse feudale træk.

Hvad bliver der tilbage af Rydårbogens forlæg hvis man fjerner alle

de nævnte elementer? Amled, hans far og farbror følger efter hinanden efter slægtskab og under de samme blodige omstændigheder som hos Saxo. Amled kaldes *astutus*, snedig, og hersker over en række lande, indtil han bliver fældet af Viglek. I Rydårbogen optræder sidstnævnte som Amleds *vitricus*, stedfader, og konge af Norge. Han gifter sig efter slaget med Amleds enke og forskyder sin første hustru, hvem hun så end var.

Det er en meget forkortet udgave af Amledteksten i sammenligning med Saxos. Selvfølgelig skal man tage genreforskellen mellem krønike og annal med i betragtning. Men hvordan skal man forklare forholdet mellem de to tekster? Begge må bygge på et forlæg der er ældre end eller samtidigt med Saxos tekst. Hvis Saxos er ældst, har Ryd-teksten haft den til rådighed, men hvor stammer forskellene så fra? Noget kan skyldes at der ikke er nogen fyldestgørende forklaring på hvert tronskifte, især mellem Rorik og Viglek, de to forfattere har konstrueret hver sin forsættelse. Det er umuligt at sige hvordan Norge er blevet Danmarks overvinder.

Faktisk kan Rydårbogens forlæg være ældre end Saxo og have ligget til grund også for *Gesta Danorum*, der så har ordnet den politiske historie ved hjælp af de feudale træk. Der er nok lidt mere lighed hvis det er familieforhold der bringer parterne sammen. Feudalisme er en bevidst, om end enkel organisation, mere kunstig end slægtskabsforhold. Det taler for at Saxos version er omskrevet og stærkt bearbejdet, mens forlægget udmærket kan have lignet Rydårbogen. Sikkert er det dog på ingen måde.

Saxokritik

Omkring 1500 var der flere der viste interesse for og kendskab til Saxos egen tekst. Christiern Pedersen må have haft mindst ét manuskript ved hånden da han og Josse Bade lagde trykmanuskriptet til rette i Paris. Hamborg-kannikken, Albert Krantz, død 1517, synes at have kendt et Saxo-manuskript da han i 1504 skrev sine historiske værker. De udkom først på plattysk og latin i 1545 og 1546. Saxos latinske Danmarkshistorie blev kendt internationalt fra 1514 og genoptrykt i 1534 og 1576. Erasmus af Rotterdam priste Saxos stil, og kendskab til *Saxonis Grammatici Historia Danica* (Christiern Pedersens titel på 1514-udgaven) fremgår ikke mindst af François de Belleforests samling af moralske historier, skrevet i årene 1560 til 1583. I bind V og VI valgte han seks historier fra forskellige dele af Saxos værk til oversættelse og kommentar. Længst og prægtigst er Amledhistorien i bind V. De fleste regner denne genfortælling som mellemlid til Shakespeares *Hamlet*.¹² Større

dele af den danske befolkning lærte Saxo at kende gennem Anders Sørensen Vedels oversættelse til dansk i 1575, genoptrykt i 1610. Trykkekunsten og læsekyndigheden var vigtige forudsætninger for Saxos Danmarkshistories betydning for dansk fællesskabsfølelse senere i tiden.

Modsætningen mellem det sproglige og det historiske, mellem Saxos gennemførte sølvalderlatin og et historieværk der væsentligt indeholder nordiske fortællinger, har altid voldt hovedbrud. Ifølge Saxos udtrykkelige udsagn i fortalen til *Gesta Danorum* var latin så godt som ukendt i Danmark på hans tid. Men en dybere indsigt i *Gesta Danorum* har påvist mange problemer i opfattelsen af teksten. Nogle har hævdet at Saxo har misforstået flere elementer, andre har taget afstand fra de mange eventyrlige og overnaturlige fortællinger, andre har helt opgivet at drive kildekritik af en så mærkværdig historieskrivning som sagnhistorien.

Blandt kritikerne har Peter Erasmus Müller i noterne til sin udgave af Saxos Danmarkshistorie, *Historia Danica*,¹³ gjort interessante iagttagelser i forbindelse med Amledhistorien, dels om kildegrundlaget for skikkelsen »Vigletus«,¹⁴ dels vedrørende Vigleks krav på overherredømmet over Danmark. Med hensyn til Vigleks historie noterer Müller at navnet ikke kendes i islandske tekster, men kun i angelsaksiske kongegenealogier hvori *Vikleg*, *Vermundus* og *Offa* indgår. Sven Aggesen og Saxo har fundet historien om Vermund og Uffe i angelsaksiske kilder, bedst kendt i prosaværket fra ca. 1200 *Vitae duorum Offarum*.¹⁵ Saxo har ladet Viglek forbinde Amledhistorien med Uffesagnet, som han tilsyneladende har kendt i samme form som den man møder hos Sven Aggesen, men hverken i sidstnævnte eller i den engelske version af Uffe-sagnet optræder Amled. Men Rydårbogen kender Uffesagnet og gengiver det

¹² Se også A. P. Stabler, *The Histoires Tragiques de François de Belleforest*, University of Virginia, PhD-dissertation 1959 (Lib. Cong. Misc. 59-4246). Belleforest har valgt flere episoder ud fra Saxo, både fra sagnhistorien og fra sidste halvdel af GD. Stablers dissertation er ikke trykt, men han har skrevet 3 afhandlinger fra Amledhistorien der er trykt i forskellige tidsskrifter.

¹³ Peter Erasmus Müller, *Saxonis Grammatici Historia Danica*, 1839, Notae uberiores, 1858, 130. Efter Müllers død i 1834 udgav J.M. Velschow teksten i 1839 og noterne i 1858. Müller havde selv skrevet noterne frem til 12. bog.

¹⁴ *Historia Danica*, 160, n. 2. *Notae Uberiores*, 130. »Hæc quidem observatio non ab auctore narrationis profecta, sed a Saxone addita videtur... Sed ipse historiae Amlethi tenor ducet, illos Tutorum rectores nullius imperio fuisse subjecto... Hanc vero sententiam Saxo verbis supra allatis exornavit.«

¹⁵ Se Inge Skovgaard-Petersen, »Fra sagn til historie og tilbage igen«, i *Middelalder, Metode og Medier. Festskrift til Niels Skyum-Nielsen*, 1981, 297-321. Forbindelsen med Amledhistorien nævnes ikke her.

i stærkt forkortet form. Ligesom hos Saxo knyttes Uffesagnet til Amledsagnet gennem Viglek men på forskellig måde.

Vi får her et indtryk af Saxos arbejdsmetode, i hvert fald i sagnhistorien: Enkeltfortællinger hentet mange steder fra er føjet sammen til en helhed hvorved de får ny betydning.

Blandt de andre emner Müller har givet fyldigere kommentarer til, er som nævnt Vigleks krav på Jylland og begrundelsen derfor: »Hele denne bemærkning stammer ikke fra Amledhistoriens forfatter, men er tilføjet af Saxo«; for: »selv Amledshistoriens grundidé (*tenor*) lærer at jydernes høvdinge ikke var underkastet noget styre« (jf. note 14).

Med hensyn til Amleds mors klager over at Viglek har udtømt Jyllands ressourcer, mener Müller ikke at det drejer sig om krigsførelse, men forskellige tributter som Lejrekongen tidligere kunne opkræve, men siden er opgivet: »Måske mente historiens forfatter at småkonger (Gervendel, Horvendel) i Vendsyssel havde deres særlige retsstilling, men at andre egne af Jylland har modtaget len af Lejrekongen. Denne sætning har Saxo prydet med de ovenstående ord«, nemlig Lejrekongens eneret til at uddele embeder, et emne som jeg har belyst ved et direkte citat ovenfor.

Yderligere hævder Müller at denne henvisning til lensretten er føjet til af Saxo og har medført andre ændringer. Hvad der fortælles om Amleds mors indsættelse som vikar for sønnen under hans Englandsrejse og hendes klager over Vigleks chikanerier, er efter Müllers formodning (s. 130) Saxos opfindelse, for i andre Amledhistorier som *Kong Eriks krønike* (= Rydårbogen), *Thomas Gheismer* (= et manuskript af Saxokompendiet) og *Rimkrøniken* står der at hun blev gift med Viglek der var konge af Norge og kæmpede mod Amled i Øresund. Dette er allerede diskuteret ovenfor, med det resultat at disse to oplysninger første gang nævnes i Rydårbogen, hvorfra Saxokompendiet og derefter Rimkrøniken har hentet oplysningen. Det har medført at Saxokompendiet for slutningens vedkommende har måttet omarbejde GD. Det er altså atter modsætningen mellem Saxos tekst og Rydårbogen der gør sig gældende her, som det også er tilfældet i begyndelsen af familiens tilstedeværelse på scenen.

Müllers samlede vurdering (s. 134) er ganske barsk: *Inde vero sequitur, fidem historicam rebus ab Amletho gestis omnino deesse.* – »Heraf følger at den historiske tillid til Amleds bedrifter er fuldstændig uden grundlag!« Det samme gælder hele sagnhistorien, der stammer fra danske og islandske sagn og sange. Som Ellen Jørgensen sagde: »M(üller). kuldcastede dermed alle tidligere slægtleds pompøse rækker af oldtidskonger, men banede vej for en anden art oldhistorie og gav Saxos krønike dybt per-

spektiv.«¹⁶ Det er således lykkedes Müller at pege på nogle nye muligheder for Gesta Danorum's tilblivelse – uden at man dog kan acceptere alle hans forslag om Saxos syn på oldhistorien. F.eks. sætter han Saxo-kompendiet og Rydårbogen på lige fod med Saxos egen tekst uden at tage hensyn til forholdet mellem teksterne.

Kilder

Man kan ikke med sikkerhed udpege egentlige kilder til Amledhistorien. Axel Olrik har i sit *Forsøg på en tvedeling af kilderne til Saksens oldhistorie*, I (1892) og II (1894), også behandlet Amledhistorien. Han mener at de fleste af kilderne er islandske, men slet ikke så få er danske: Det kan ses af stednavnene og mange overensstemmelser med danske folkeminder. Kildekritisk kan man ikke kalde Olriks fremstilling; det fremgår af titlen at man ikke skal vente en vurdering af Saxos værk som helhed, bortset fra at Olrik mener at den første del med faderhævnen er ældre end den sidste; han anser hele overleveringen for mundtlig.

Også andre har peget på dele af historien som er føjet til den oprindelige fortælling. R. Meissner har foreslået at navnene Horvendillus,¹⁷ Collerus, Gervendillus er dannet af en navneglad islænding og ikke hører med til den oprindelige saga. Det gælder også det meste af prologen om Amleds forfædre og »hele den anden del af Hamlethistorien der er præget af brogede detaljer, kun løseligt holdt sammen, og mangler den ædle etos der er så tydelig i den første del«. Det skal vi vende tilbage til når flere facetter i Amledhistorien er gennemgået.

Det må indrømmes at kun lidt forbinder GD's Amledhistorie med kongerækken: Amleds mor er datter af kong Rorik, Amleds anden hustru gifter sig med efterfølgeren, Vignek. Det er de to hængsler der knytter den til kongerækken. En gennemgang af kilderne til Saxos version tyder på at Amled-historien består af to dele hvoraf den sidste del er bygget op efter samme skabelon som den første. Set fra denne synsvinkel er kulminationen Vigneks klage over at Amled mod landets forfatning har ladet sig hylde som konge over Jylland. Hele fortællingen er i usædvanlig grad et menneskes skæbne, men ikke et specielt kongeligt. Ingen af Saxos konger oplever noget lignende; det vækker mistanke om

¹⁶ Ellen Jørgensen, »Saxo«. *Dansk biografisk Leksikon*, 2. udgave, 1933-44.

¹⁷ Rudolf Meissner, »Der Name Hamlet«, i *Indogermanische Forschungen: Zeitschrift für Indogermanistik und allgemeine Sprachwissenschaft*, 45. Band. (Festschrift für R. Thurneysen), Berlin 1927, 390f. Fortolkningen afvises dog af Paul Herrmann, *Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der Dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus*, II, Kommentar; Die Heldensagen des Saxo Grammaticus, Leipzig 1922.

at hans kongemagt ikke er velfunderet, i modsætning til Uffe, der er søn af en konge, Vermund. Uffesagnet er en selvstændig fortælling som Sven Aggesøn og Saxo har hentet fra et engelsk værk og skudt ind i deres respektive Danmarkshistorier.¹⁸

Findes der noget tegn på et lignende Amledsagn? Både i islandske¹⁹ og britiske historier er der elementer der kan have indgået i et sådant. Der er en vis lighed med historien *Havelok the Dane*, der udgør den første del af det anglonormanniske værk *L'Estoire des Engleis* af Geoffrey Gaimar, ifølge udgiveren Alexander Bell skrevet før 1140.²⁰ Forholdet til Saxo har Bell ikke behandlet, men andre har taget det op, uden dog at regne med direkte afhængighed. »Amled og Havelok er to mytiske tvillinger«, har N.F.S. Grundtvig sagt.²¹ Lidt enklere er det at lede efter et fælles forlæg. Det skal dog ikke gøres her, men ligheder og forskelle mellem Havelok og Saxos Amled skal kort skitseres.

Havelok, hvis navn visse forskere hævder at være en walisisk form af det angelsaksiske Anlaf²² – og det nordiske Olaf –, er søn af en dansk konge, Gunther, der bliver dræbt af en af sine nærmeste mænd der derefter tilegner sig riget. En anden af Gunthers mænd skynder sig af sted med kongens lille søn og sejler til England. Her ernærer han sig som fisker og købmand. Da Havelok vokser op, får han en beskeden stilling i kongen af Lindsays køkken. Han bliver kendt for sin store styrke, men mange åndsevner tillægges ham ikke. Dog betegnes han som *jongleur*, gøgler, nar. Kongen står i et dilemma: Han har overtaget riget fra sin forgænger med forpligtelse til at sørge godt for dennes datter. For at undgå at hun gennem et ægteskab bliver til fare for hans egen magt, gifter han hende med den stærkeste mand, men unægtelig den mindst fornemme, Havelok. Hun bliver rasende, indtil hun opdager at der står

¹⁸ Inge Skovgaard-Petersen, 1981. Der henvises her til Edith Rickert, »The Old English Offa Saga«, *Modern Philology* 2, 1904-05.

¹⁹ I islandske sagaer beskrives det historiske slag ved Clontarf i 1014 set fra nordboernes side. Deres anfører er Sigtrygg, søn af Olav Sigtryggson og den skønne og intrigante Kormlød. Det er nordiske navne svarende til de irske Sitriuc, Amlaid og Gormflaith. Under slaget indtraf en situation hvor irerne var på retræte, men de mange sårede rejste sig, støttet til stokke, og kæmpede videre; over for den fjende måtte nordboerne give op (A.J. Godheer, *Irish and Norse Traditions about the Battle of Clontarf*, Nederlandsche bijdragen op het gebied van germaansche philologie en linguistiek, 9, Haarlem 1938).

²⁰ Alexander Bell (udg.), *L'Estoire des Engleis*, Oxford 1960, med indledning, noter og register. Havelok-afsnittet, der hører til den ældste del af historien, bygger delvis på Geoffrey of Monmouth. Om Saxos forhold til denne berømte tekst har N. Lukman skrevet, »Saxos kendskab til Galfred af Monmouth«, *Historisk Tidsskrift* 10. rk., 6. bd., 1944, 593-607.

²¹ *Nordens Mythologi*, 1832, 563; Kristian Köster, *Sagnet om Havelok Danske*, 1868.

²² H.L.D. Ward, *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum*, volume I, London 1883, 422-446 (Havelok), 858-864 (Ambales saga).

en flamme ud af hans mund når han sover. Havelok er selv klar over det, men først ved hans åbenbart ambitiøse kones hjælp finder de frem til at flammen skyldes at han er kongesøn. I Grimsby opsøger de hvad han troede var hans gamle familie. Her afsløres det at de ganske vist alle stammer fra Danmark, men kun Havelok er kongelig. Sammen drager de tilbage til Danmark og får efter mange spændende oplevelser slået usurpatoren ihjel og derved hævnnet Haveloks faders død så sønnen kan overtage herredømmet over Danmark. Senere tager han og hans dronning tilbage til England. Her angriber de Lindsay og sejrer ved en usædvanlig taktik som hans kone foreslår: Den består i at stable de sårede og døde soldater op på stokke så det ser ud som en kæmpehær. Kongen bliver slået ihjel, og Havelok og hans dronning sætter sig på tronen både i Danmark og Lindsay.

Sammenligner man nu med Saxos Amledhistorie består ligheden i at en dansk kongesøn (der efter Gaimars tidsregning levede længe før den endelige angelsaksiske erobring ca. 400 efter Kr.) undgår sin fars drabsmand ved at indtage en ydmyg stilling i kongens køkken. Ægteskabet med en kongedatter, turen tilbage til Danmark, hvor han hævner sin far og senere erobrer dele af England, bl.a. ved hjælp af taktikken med de døde soldaters deltagelse – alt dette er fælles. Alligevel er forskellene større, især må Amled klare sig selv med sit vid uden hjælp. Ingen kvinder hjælper ham; på den anden side kender han sin opgave, mens Havelok først finder frem til den ved sin hustrus hjælp. Havelok får et fredeligt endeligt, Amled lider et forsmædeligt nederlag, ikke mindst fordi hans andenhustru svigter ham. – Enten har Saxo kendt en version af Havelok og bearbejdet den stærkt, eller også har de en fælles kilde hvoraf kun et skelet skimtes der svarer til de fælles træk som her er trukket op. I øvrigt agter jeg ikke at redegøre for Haveloks kildegrundlag, kun at udskille de dele der går igen hos Saxo.

Måske har der eksisteret historier med navne og træk der optrådte og delvis kendes i angelsaksiske og irske annaler fra 800- og 900-tallet, f.eks. adskillige vikingekonger med det nordiske navn Olaf, på angelsaksisk Anlaf og på irsk Amlaibh. Historien om de døde soldater der stod op og deltog i kampen, forekommer foruden i Gaimars *L'Estoire des Engleis* også i balladen om Slaget ved Clontarf i 1014, skrevet ca. hundrede år efter. I dette sammenstød vandt irerne en stor sejr over de nordiske vikinger der ligesom deres forfædre havde gjort det irske hav til en stadig kampplads. I islandske sagaer fortælles om Clontarf med modsat fortegn. Ingen af de to versioner holder stik i enkeltheder, men i praksis blev nordboerne i løbet af 1100-tallet assimileret med den irske befolkning. Dog var sammenholdet mellem de irske klostre og klaner

højest usikkert, og fra 1175 var Irland underlagt England. – Kort sagt: annaler og krøniker har afgivet et rigt materiale for Saxo at finde små og store detaljer til sin Amledhistorie i. Hvordan det oprindelige forlæg har set ud, om det har været mundtligt eller skriftligt, kan ikke siges. Kun kan man tale om »Havelok-komplekset« der har den fælles lighed i historien om de døde soldaters rolle i kampen mellem nordiske vikinger og irske soldater.

En særlig vigtig del af kildematerialet er det romerske, der ikke alene har lånt stiltræk, men hele historier til GD.²³ Mange klassiske tekster er blevet skrevet af i højmiddelalderen og indgår i Saxos kildemateriale. Den første del af Amleds historie bygger på romerske og græske fortællinger om Lucius Junius Brutus. Den ældst kendte version er Titus Livius' *Ab urbe condita* ('Fra byens grundlæggelse') fra Augustus' tid. Det er en samlet Roms historie fra grundlæggelsen 753 f. Kr. Den er delt op i bøger, som er ordnet i dekader. Store partier er gået tabt, men blandt det bevarede er den første dekade der havde en vis udbredelse allerede i højmiddelalderen.²⁴ Historierne om Brutus er spredt over den sidste del af Livius' 1. og begyndelsen af 2. bog.

Brutus' indtræden i historien sker i forbindelse med den romerske konge, Tarquinius Superbus' forfølgelse af den romerske adel hvoraf mange ikke alene fik deres formue eksproprieret, men blev ombragt. Én af disse var Brutus' broder. For at undgå dennes skæbne, og måske inspireret af sit navn (brutus betyder grim, tåbelig, gal), spillede han utilregnelig. Da han fik lejlighed til sammen med sine fætre, kongens sønner, at rejse til Delfi og lægge et votivoffer for gudens fod, lagde han en tarvelig træstok ned. Den tilsyneladende latterlige gave var imidlertid fyldt med guld – stokken var således et billede på giverens skjulte forstand²⁵ – og i Apollos øjne et højest værdifuldt offer. Da sendebudene bad guden om at få at vide hvem af dem der skulle være herre i Rom, svarede oraklet at herredømmet skulle tilfalde den af dem der først gav sin moder et kys. De to unge Tarquinius'er kastede lod om hvem der skulle kysse deres mor først, men Brutus opfattede oraklet anderledes; han faldt ned på stedet og kyssede jorden, alles fælles moder.

Overgangen fra den ene til den anden bog sker ved nedkæmpelse af kongedømmet og grundlæggelse af den romerske republik, ledet af to

²³ En stærk fremhævelse af det romerske grundlag finder man hos Ferd. Detter, »Die Hamletsage«, *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 36. Bd., Edward Schroeder og Gustav Roethe (udg.), Berlin 1892, 1- 25. En videreudvikling af Saxostudierne i det 20. og 21. årh. skal senere beskrives.

²⁴ Birger Munk Olsen, *L'étude des auteurs classiques latins aux XI et XII siècles*, tome II, Paris 1985, *Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du I X au XII siècle*, 4-10.

²⁵ ... *per ambages effigiem ingenui sui*. Livius I, cap. 56.

konsuler valgt for et år. Denne forfatning er på forhånd foreslået af Brutus i en tale til det romerske folk, og han bliver den ene af de to første konsuler.

Livius er brugt af flere andre historikere, deriblandt Valerius Maximus i dennes moralske anekdotesamling fra Tiberius' tid.²⁶ Da Valerius er den tekst Saxo oftest citerer, er det rimeligt at regne Valerius for mellemledet mellem Livius og Saxo. En direkte sammenligning lader sig gøre fordi Valerius har samlet alle enkeltheder om Brutus i Livius' første bog:

Vafre dicta aut facta (...) 2. Quo in genere acuminis in primis Iunius Brutus referendus est. Nam cum a rege Tarquinio, avunculo suo, omnem nobilitatis indolem excepi interque ceteros etiam fratrem suum, quod vegetioris ingenii erat, interfectum animadverteret obtunsi se cordis esse simulavit eaque fallacia maximas virtutes suas textit. Profectus etiam Delphos cum Tarquinii filios, quos is ad Apollinem Pythiam muneribus et sacrificiis honorandum miserat, aurum deo nomine doni clam cauato baculo inclusum tulit, quia timebat ne sibi coeleste numen aperta liberalitate venerari tutum non esset. Peractis deinde mandatis patris Apollinem iuvenes consuluerunt quisnam ex ipsis Roma e regnaturus uideretur. At is penes eum summam urbis nostrae potestatem futuram respondit, qui ante omnes matri osculum dedisset... tum Brutus perinde atque casu prolapsus de industria se proiecit terramque communem omnium matrem existimans osculatus est, quod tam vafre Telluri impressum osculum urbi libertatem, Bruto primum in fastis locum tribuit. (Val. Max.VII, iii)

»Snedige ord og gerninger (...) Som højdepunkt af denne form for kløgt bør Junius Brutus først og fremmest nævnes. Thi da han hørte hvorledes hans onkel kong Tarquinius havde dræbt hele adelen, deriblandt hans bror fordi han var så forstandig, lod Brutus som om han var fra forstanden, og med denne listighed skjulte han sine store dyder. Han drog også til Delfi med Tarquinius' sønner. (Kongen) havde sendt dem til den pythiske Apollo for at ære ham med gaver og ofre. Brutus medførte guld som han havde gemt i en udhulet stav som gave til guden fordi han frygtede for ikke uden fare for sin sikkerhed at kunne dyrke

²⁶ Titus Livius, Livy, B.O. Foster (overs. og udg.), Loeb, London 1919; *Valerius Maximus, Valerii Maximi Factorum et dictorum libri novem*, C. Kempf (udg.), Leipzig 1888, 551f: »Vafre dicta aut facta«. En ny version er Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*, D.R. Shackleton Bailey (overs. og udg.), Loeb, Harvard og London 2000. – Valerius har flere historier om Brutus i andre dele af sit værk, men de har ikke sat sig spor hos Saxo i denne sammenhæng.

guden med åbenlys gavmildhed. Da faderens påbud var gennemført, rådspurgte de unge mænd Apollo hvem af dem han mente ville komme til at regere i Rom. Men han svarede at det øverste herredømme over vor by skulle være hos den der før alle andre havde givet sin mor et kys. Så faldt Brutus som ved et tilfælde forover, lagde sig ned og kyssede jorden – og mente hermed alles fælles moder. Dette udspekulerede kys anbragt på jorden, gav byen dens frihed og Brutus den første plads i konsulrækken.«

Valerius bruger vendingen *obtunsum cor* for at betegne heltens dårskab, hvorefter han fortæller om Brutus' offergave til guden Apollo i Delfi, en tilsyneladende simpel træstok, men fyldt med guld. Det samme trick bruger Saxo i forbindelse med at den engelske konge efter Fenges anmodning i et af Amled forvansket runebrev lader hans ledsagere henrette. Guldet i de to stokke er mandebod, som Amled har smeltet og hældt ned i to træstokke. Da han efter sin hjemkomst bliver spurgt om hvad der er sket med hans rejsekammerater, og så viser de to stokke frem, kan ingen gennemskue at de guldfyldte stave er et billede på de unge mænds skæbne.

Ordene *obtunsum cor* går igen hos Saxo, ganske vist i en anden sammenhæng, nemlig i forbindelse med Amleds træskæreri. Det hedder her at de fine små spyd vakte mistanke om at Amled ikke var helt så gal som han gerne ville have at folk skulle tro – de mere indsigtsfulde tænkte »hvad hånden former, er åndens spor«, og søgte ad anden vej at komme til klarhed om Amleds forstand.

Det er først og fremmest de ord der vedrører simuleret tåbelighed, der går igen hos Saxo og Valerius, men ikke hos Livius. Ligheden mellem Valerius og Saxo er ikke blot leksikalsk. *Obtunsum cor* bruges af Valerius om Brutus' optræden, og umiddelbart herefter følger episoden med guldstokken – det eneste eksempel på Brutus' dårskab hos Valerius. Saxo anvender vendingen i forbindelse med det første af en række eksempler på Amleds galskab. Den simulerede dårskab kommer således til at danne rammen om heltens skjulte intelligens.

Valerius forklarer guldstokken lidt anderledes end Livius. Ganske vist bruger han samme vending om det skjulte intellekt, men han forklarer det anderledes, nemlig at Brutus frygtede for at vise folk sin gavmildhed over for Apollo og dermed røbe sin forstand; dette træk findes ikke hos Saxo der ikke lader Amled vise generøsitet. Det er højst sandsynligt at Saxo har læst Livius' historie, men at han i sin udformning har brugt sit sproglige forbillede, Valerius Maximus.

Foruden hos Valerius er der hos Livius flere træk der taler for at være

forbilleder til Saxos Amledhistorie. En enkelt verbaloverensstemmelse mellem Saxo og Livius, men ikke hos Valerius, vendingen *temporum opportunitate opperior*, »at afvente det rette tidspunkt«,²⁷ er vel ikke nok, det er en gængs talemåde, men dog netop det punkt hvori både Brutus' og Amleds kløgt bestod. Nok så vigtigt er et bogskifte hos både Livius og Saxo. I GD har man søgt at forklare ændringen som noget der stammede fra kildegrundlaget, og har kaldt den første del Amledsagaen, den sidste Amledromanen; Saxo har så i sin gengivelse tilstræbt at udviske forskellen mellem de to historier ved at lade 4. bog begynde med: »Da stedfaderen var dræbt ...«. Men dispositionen kan også forklares på anden måde. I det følgende vil jeg argumentere for at Saxo har opbygget sin Amledhistorie så hovedpersonen skifter rolle ved overgangen fra 3. til 4. bog.

Amledhistorien i 3. bog og i 4. bog udgør tilsyneladende to selvstændige historier, men ved nærmere eftersyn er den sidste del bygget op efter samme skabelon som den første, blot med modsat fortegn: I 3. bog ser han sin far dræbt af dennes bror og må anvende stor snilde for at redde sig fra den fare han derved er kommet i. I 4. bog begynder han på lykkens tinder, men støt og roligt river han grundlaget for sin storhed ned.

I 3. bog sendes Amled til England med et brev til kongen dér om at slå ham ihjel, og det undgås ved en omskrivning af brevet. I 4. bog beordres han til Skotland for at fri til en dronning der er kendt for at slå alle sine bejlere ihjel. Denne gang er det dronningen der ændrer skrivelsen så det får den modsatte effekt af hvad afsenderen havde regnet med.

Endelig skal en dristig tanke fremføres her, der kunne binde hele Amledhistorien sammen. Amleds far hedder på latin Horvendillus, et sjældent navn der i sammenhæng med farfaderen, Gervendillus, er sat i forbindelse med Vendel (Vendsyssel). Det kan også være en latinisering af det norrøne Aurvendel. Det er navnet på en jätte som Thor sparker til himmels, hvor en stjerne minder om ham som »Aurvendels tå«,²⁸ alt ifølge Den yngre Edda. Denne kombination mellem overmenneskelig kraft, som en jätte jo har, og en ophøjelse til himmelske højder forudsætter kendskab til nordisk mytologi. Men Saxo henvender sig til et internationalt publikum, og derfor bliver den oprindeligt græske

²⁷ GD III, vi, 14, jf. Livius I, 56, 8: »ut ... opperiretur tempora sua«.

²⁸ Aur- er den vestnordiske form af ør-/or-. Om jætten Aurvendel, se Finnur Jónssons udgave af Snorres Edda, 1926. Axel Olrik, *Kilderne til Saksens Oldhistorie*, II, 1894, 156-158, betoner det ridderlige, højmiddelalderlige præg i Orvendels bedrifter, uafhængigt af den egentlige Amledhistorie.

sagnhelt Herakles, hos romerne Herkules, det eksplicitte forbillede og sammenligningsgrundlag.

Først beskrives Horvendels bedrifter, hans vikingefærd og hans tvekamp med den norske konge der indbragte Lejrekongen, Rorik, store tributter, og dernæst Amled, der længe, i tredje bog, også viste alle tegn på tapperhed og klogskab; men slog om efter at have hævnnet farbroderens ombringelse af hans far. I fjerde bog svigtede han sine forpligtelser og tabte dermed den stjernestatus blandt guderne som blev Herkules til del:

»Sådan endte det for Amled, en mand der, hvis han havde haft heldet med sig som han havde evnerne med sig, kunne være nået på højde med guderne i berømmelse og have overgået Herkules i bedrifter. I Jylland findes en hede der bærer såvel hans navn som hans grav«. (PZ, I, 153f)

Hic Amlethi exitus fuit, qui, si parem naturæ atque fortunæ indulgentiam expertus fuisset, æquasset fulgore superos, Herculeæ virtutibus opera transcendisset. Insignis eius sepultura ac nomine campus apud Iutiam exstat. (GD, IV, ii, 4)

I stedet for en nordisk jætte, som er sammenligningsgrundlaget i begyndelsen af Amledhistorien, antydet ved navneligheden med faderen, indtræder i slutningen en anden, langt større sagnfigur med kæmpekrafter: antikkens berømteste helt, Herkules. Efter et dådrikt liv – og ifølge Ovids Heroider mange nederlag til kvindeskønnet – ophøjes han til guderne som søn af Jupiter. Amled derimod, der både er vis og tapper, bliver overmodig, falder på slagmarken og svigtes af sin gemalinde. En grav på en mark i Jylland bliver hans lod. Amleds fars berømmelse aftegnes som en stjerne på himmelen, noget i lighed med Herkules, selv om det kun er via den nordiske jættes navn ligheden vises.

Amled arbejder sig også op til et højdepunkt, men slutter med et hul i jorden. Første afsnit er Amleds seje optur, det andet hans flyvende nedtur. Det er i usædvanlig grad et menneskes skæbne. Ingen af Saxos konger oplever noget lignende. Det taler for at Saxo selv har bygget sin Amledhistorie op som et lykkehjul der tjener til et moralsk *memento mori*, et modbillede til sit eget forbillede.

Kronologi og komposition

Blandt de elementer Saxo kan have hentet fra Livius, er kronologien. Ifølge den romerske tradition blev kongedømmet nedkæmpet 510 f. Kr.

og erstattet med en republik. Karsten Friis-Jensen har overbevisende argumenteret for at danskernes historie ifølge Saxo tidsmæssigt faldt sammen med romernes, der begyndte omkring 752/3.²⁹ Skal man slutte ud fra boginddelingen i GD, har Saxo henlagt Amleds historie til tiden omkring 500 f. Kr. Hvad betyder dette bogskifte så?

Boginddelingen i GD har først sent fanget historikernes interesse, sandsynligvis fordi man har været usikker på om den var Saxos egen opfindelse. Den kendes, ligesom *Gesta Danorum* som helhed, først fra Christiern Pedersens udgave fra 1514. Hertil kommer imidlertid at boginddelingen forekommer i et enkelt af de mange håndskrifter der er bevaret af den forkortede Saxoversion fra 1342, og det var dette der lå til grund for M. Cl. Gertz' udgave i *Scriptores Minores* I, 1917. Anders Leegaard Knudsen har bekræftet og udbygget vurderingen af manuskripterne til Saxoforkortelsen, *Compendium Saxonis*.³⁰ Det kunne tale for at inddelingen går tilbage til Saxo selv.

Samtidig med afklaringen af inddelingens originalitet har man fra 1960'erne arbejdet med princippet bag den.³¹ Det har tidligt været noteret at 14. bog er umanerlig lang – næsten en tredjedel af hele værket. Det dækker fra kong Niels' død i 1134 til ærkebispeskiftet i 1177, en lang og meget indholdsmættet periode. Hvorfor har Saxo ikke fundet en mere hensigtsmæssig opdeling?

Ser man på værket som helhed, er det tydeligvis kongernes død der har ført til bogskifte. Der kan være flere eller færre konger i hver bog – helt ned til én i 5. og 13. bog – og en bog kan dække større eller mindre tidsspand, men systemet er klart nok: det er kongernes historie boginddelingen understreger. En firdeling af de 16 bøger har desuden peget på et andet system, en indpasning i den middelalderlige universalhistorie: 1. til 4. bog handler om tiden fra det danske riges grundlæggelse til tiden omkring Kristi fødsel, 5. til 8. bog om slutningen af den hedenske tid, 9. til 12. bog om etableringen af kristendommen i Danmark og 13. til 16. bog om de tre første ærkebisper, Asser, Eskil og Absalon, der fik to bøger til værkets slutning 1185/1187.

I tre eller fire tilfælde sker bogskiftet ikke ved en konges død. Det gælder selve afslutningen af GD idet 16. bog slutter i begyndelsen af Knud

²⁹ Karsten Friis-Jensen, *Saxo as a Latin Poet*, *Analecta Romana* 1987. Idem, »Saxo Grammaticus's Study of the Roman Historiographers and his Vision of History«, i Carlo Santini (red.), *Saxo Grammaticus. Tra storiografia e letteratura*, Rom 1992, 61-81. Et af Saxos forbilleder er den spanske historieskriver Paulus Orosius' *Historiae adversum paganos* fra ca. 417 e. Kr.

³⁰ Anders Leegaard Knudsen, *Saxostudier og rigshistorie på Valdemar Atterdags tid*, 1994.

³¹ Inge Skovgaard-Petersen, »Saxo, Historian of the Patria«, *Mediaeval Scandinavia*, 2, 1969; eadem, *Da Tidernes Herre var Nær*, *Studier i Saxos historiesyn*, 1987.

den Sjettes regering, endvidere overgangen fra 14. til 15. bog, fra 7. til 8. bog og fra 3. til 4. bog. Bortset fra det førstnævnte eksempel kræver de tre andre særlige forklaringer. Skiftet fra 14. til 15. bog har intet at gøre med Valdemar den Stores død, der får en tårevædet beskrivelse i slutningen af 15. bog. Det foregående bogskifte er tydeligt en markering af ærkebispeskiftet da Absalon overtog Eskils sæde. Eskils skikkelse er meget omdiskuteret i historieforskningen, men det kan ikke nægtes at hans forhold til kongerne i hans lange ærkebispetid ofte var mere end anstrengt. Også hans tilbagetræden i 1177 er der forskellige meninger om. Saxo fremhæver Eskils høje alder og sørgelige oplevelse af hans børnebørns oprør – mange moderne historikere læser Saxo med et gran salt og mener at den gamle ærkebiskop mere eller mindre blev tvunget til at gå af. På en bagvendt måde kommer også dette bogskifte til at angå forholdet til kongemagten. Kildematerialet er så rigt, sikkert i høj grad fordi det stammer fra Absalons erindringer og tjener som et forsvar for hans handlinger, at 14. bog alene udgør næsten en tredjedel af hele Saxos værk. 14. bog er Eskils lange regeringstid ligesom 13. bog er viet til Asser, den første ærkebiskop i Norden.

Skiftet mellem 7. og 8. bog er ikke umiddelbart fremkaldt af kong Harald Hildetands død, så vist som kongen først falder under det store Bravallaslag, hamret ihjel af Odin. Men hans forskrivelse til Odin er allerede sket i slutningen af 7. bog, og en af forudsætningerne for det berømte slag er at Haralds magt faktisk er overgået til guderne i overensstemmelse med det Ragnarok som hele 8. bog handler om. Der er ikke så stor forskel mellem en egentlig kongedød og Haralds eftergivenhed over for Odins *alter ego* i det mytologiske skifte fra hedenskab til kristendom.

Endelig skal skiftet mellem 3. og 4. bog forklares. Ganske vist hedder den sidste Lejrekonge der nævnes i 3. bog, Rorik, og en ny ved navn Viglek optræder i 4. bog, men hvornår kongeskiftet har fundet sted, og hvordan forholdet mellem de to konger var, gives der ingen oplysning om. Først efter Amleds skotske eventyr og overvindelse af den engelske konge hedder det:

»I mellemtiden var Rorik død, og Viglek, der nu var kommet på tronen, havde plaget Amleds mor med alverdens uforskammetheder og plyndret hende for hele den kongelige formue.« (PZ, I, 152)

Interea, defuncto Rorico, Viglekus regnum adeptus Amlethi matrem omnipetulantiae genere fatigatam regiis opibus vacuefecerat. (GD, IV,ii)

Viglek kræver herredømmet over Jylland som et hjemfaldent len. Når ikke allerede Rorik havde gjort det samme, kan det forklares med at hans datters styre som vikar for hendes søn ikke har været følt som noget indgreb i hans egen magt. Den begrundelse kan Viglek ikke slå sig til tåls med, i hans øjne er Amled en oprører. I krigen der følger efter, bliver Fjaller, Lejrekongens provinsstatholder, *præfectus* i Skåne, drevet i eksil i *Undensakre*.³² Titlen, *præfectus*, som også Amleds forfædre førte, har feudale konnotationer. Fjaller-passagen findes ikke i andre Amledtekster; den dukker først op igen med udgaver og oversættelser fra 1500 tallet.

På den måde kan også dette bogskifte anses som et led i de danske kongers historie, men med modsat fortegn, som et forsøg på en revolution. Jeg har ovenfor foreslået at »forfatningsskiftet« er hentet fra Livius. Amleds forsøg på at frigøre Jylland fra det danske rige blev i 4. bog forhindret. Derved kommer hele den feudale linie til at hænge sammen med Saxos brug af Amledhistorien, for hele arrangementet med Roriks udnævnelse af Gervendel til og med Amled som provinsguvernører i Jylland, sidstnævntes ophøjelse til konge og Lejrekongens hævn, hele kompositionen, er givetvis Saxos værk.

Amleds rolle i Saxos Danmarkshistorie

Kan William F. Hansens teori om to Amledtraditioner, hvoraf Rydårbogen repræsenterer den ene, Saxo den anden, nu bekræftes? I grunden er det jo den samme historie: Hovedhandlingen, navnene og i store træk indpasningen i hele Danmarkshistorien. Efter teksternes overlevering er Saxos version den ældste. Rydårbogen er næsten hundrede år yngre og kunne opfattes som en forkortelse af *Gesta Danorum*. Der er imidlertid visse selvstændige træk i Rydtraditionen der vanskelig kan forklares på grundlag af en Saxo-tekst: De fleste personer er danske konger, Jylland er ikke nævnt, Viglek er norsk konge og Amleds stedfader, og det sidste og afgørende slag udkæmpes i Øresund. Dette er mere end en forenkling, det er en bevaring af en ældre fortælling som af Saxo blev videre udbygget på grundlag af egne ideer. *Annales Ryenses*

³² Undensakre er lige så ukendt nu som på Saxos tid og betyder næppe mere end en betegnelse for det underjordiske, dødsriget. Man har ment at redde sagen ved en konjektur til Odainsaker, stedet hvor man ikke dør (Meissner o.a.). Ganske uforpligtigende vil jeg gøre opmærksom på at navnet kan være opfundet uden noget topografisk grundlag, som en modsætning til Uppåkre, en landsby syd for Lund. I de senere år har udgravninger vist et mindst 1000-årigt, meget rigt samfund der omkring år 1000 delvis blev afløst af Lund. Se *Uppåkra. Rikedomar ur jorden*, Lunds Universitets Historiska Museum 1998; Skalk 2001.

kan meget vel have haft en kilde, mundtlig eller skriftlig, der kun fortæller om en dansk kongesøn og hans kamp for overlevelse efter at hans farbror har slået faderen ihjel. Derimod synes forbindelsen mellem Amled- og Uffesagnene såvel som navnene og rækkefølgen mellem de to fortællinger at være Saxos værk og overtaget af Rydtraditionen. Saxos formål har været at vise den rette Lejrekonge og hans voldsmonopol i Danmark: Uffe var født kongesøn, som længe ikke ville tale fordi danske soldater havde pådraget sig skam ved i baghold at slå den svenske konge ihjel; denne plet på kongemagtens ære fjernede Uffe ved i ord og handling at tage imod en udfordring til kamp hvor han ene mand besejrede den tyske konges søn og hans bedste kæmpe.³³ Amled gjorde først sin pligt til at hævne sin fars voldelige død, idet han dog klogeligt afventede det rette tidspunkt ved at opføre sig som en tosse der talte i gåder, men derefter overskred han de grænser der var sat for ham.

Hvordan er da Saxos tekst blevet til? Han udvider historien og tilføjer enkeltheder, blandt andet ved hjælp af den feudale linie. På grundlag af det fremlagte materiale har der oprindeligt kun været én Amled-historie, og den har lignet Rydårbogens forlæg mest. Det kan nævnes at også Uffesagnet bevidner at Rydårbogens forfatter har haft kendskab til en kilde der med en enkelt variation er identisk med Saxos og Sven Aggesens.³⁴

Tilsammen udgør de to heltes levned en diskurs om den rette kongemagt. Den placeres her i Danmarkshistoriens tidlige periode, men beskriver på et overordnet plan den statsordning danskerne burde leve under.

Ved en sindrig konstruktion har Saxo udbygget fortællingen om Amled til at blive et billede af et lykkehjul: Først klarer helten sig ved sin snildhed på trods af mange farer, derefter forskertser han hvad han har vundet ved at gå ud over de grænser der var sat for ham: det dobbelte ægteskab, hans indgreb i sin overherres ret ved usurpationen af Jylland. Saxo havde en idé med historien.

Hvordan gjorde Saxo det? En filologisk skildring af idéen med hele værket har Karsten Friis-Jensen givet i sin disputats fra 1987, *Saxo as*

³³ Forbindelsen mellem Amled- og Uffesagnet er Vaglek, på grundlag af en angelsaksisk kongerække hvori indgår Vaglek, Vermund og Uffe. Om Saxo har kendt denne kombination andetstedsfra eller selv har arrangeret den, vides ikke, endnu mindre om Sven Aggesen har kendt denne lille genealogi – han nævner ikke Amled. Se ovenfor i omtalen af P. E. Müllers iagttagelser.

³⁴ Inge Skovgaard-Petersen, 1981. Med en detaljeret sammenligning mellem teksterne Vitae duorum Offarum, Sven Aggesens *Brevis Historia regum Daniae, Saxos Gesta Danorum* og *Annales Ryenses*.

Latin Poet (se note 28). Med udgangspunkt i digtene i GD, deriblandt *Bjarkemålet* og *Ingeldskvadet*, vises det her at værket er skrevet med dyb indsigt i højmiddelalderens undervisning hvis basis er et indgående kendskab til den klassiske litteratur. Hele værket er skrevet på kunstprosa med rytmiske sætningsendelser og prægtige digte på klassiske versmål, dog er der kun digte i sagnhistorien og med undtagelse af bøgerne 3 og 4. Indholdet er, som vi har set i det foregående, hentet mange steder fra: Brutushistorien fra Livius og Valerius, »Havelokkomplekset« fra norrøn og irsk vikingeverden. Det romerske gør sig stærkt gældende, men det nordiske element må ikke overses. Vel fik Saxo tilnavnet *Grammaticus* allerede i *Ældre sjællandske krønike* fra tiden omkring 1300, men at det latinske sprog var andet end en ham, har man haft svært ved at anerkende. På den anden side kan man ikke afvise at Saxo har villet fortælle en nordisk historie, mange fortællinger har ligheder med andre nordiske og personnavne, og stednavne er gennemført på »den danske tunge«.

Et vigtigt eksempel er Amleds tilknytning til Jylland. Som det fremgår af nærværende artikel, er det ofte begrundet med at landsbyen *Ammelhede* i Østjylland husede Amleds grav. Faktisk står selve navnet ikke i *Gesta Danorum*, men en omskrivning: »... på en mark i Jylland der bærer hans navn«. Teoretisk kunne disse ord dække andre steder og navneformer der kunne bringe tanken hen på Amled. Først i marginen af Anders Sørensen Vedels Saxo-oversættelse fra 1575 forekommer navnet »Amlets hede«. I anden sammenhæng nævnes *Ammelhee* allerede i 1475. Det kan være konstrueret på grundlag af Saxos tekst, men kan jo også være ældre end dets forekomst i de bevarede tekster. Stednavneforskere benægter at navnet Amled oprindeligt indgår i navnet, snarere ligger verbet at »amle«, at arbejde hårdt eller lignende, bag.³⁵ Vendingen »Den jyske prins« er en blanding af Saxos og Shakespeares hovedfigur som man finder i Johs. V. Jensens skuespil, *Hamlet*, fra 1937. Det lå Jensen på sinde at få flyttet Amled/Hamlet tilbage til Jylland i en tid da man af turistmæssige grunde ønskede at understrege prinsens tilknytning til Øresundsegnen ved at begrave ham på Marielyst!³⁶

Fremhævelsen af Jylland kan være Saxos egen idé fordi han ønskede at minde om at Valdemar den Store havde en del besværligheder med Jylland såvel som med Skåne. Følelsen af at »landene« havde deres egne rettigheder, blandt andet deres egne love, var så dyb at der stadig

³⁵ Bent Jørgensen, *Danmarks stednavne I*, 1982, s. 16. På s. 17 er der et fotografi af stedet og en interessant billedtekst.

³⁶ Se også John Chr. Jørgensen, Den hamletske styrke. *Danske Studier*. 1969/70.

måtte kæmpes for Danmarks enhed. Det så man tydeligt i det skånske oprør 1180-81.

Bogskiftet mellem 3. og 4. bog understreger overgangen fra familiehistorien til hele landets historie. Tilsammen lærer Amleds skæbne at det danske kongedømme skal stå på vagt, ikke alene mod udenvælts fjende men også mod indre farer, og slå hårdt ned på dem der ikke vil anerkende Lejrekongens rettigheder. For at få alle disse træk frem har Saxo kraftigt bearbejdet sit forlæg, der godt kan have lignet den Amledskikkelse man finder i Rydtraditionen. Derved kom den enkle figur man møder i forlægget, til at blive en ny person hos Saxo, for et hovedpunkt i Danernes historie var en stærk kongemagt. Saxo skabte sin egen Amledversion ved at udnytte sit mylde af forlæg.

Amled som oprører – det havde man i frisk erindring i Valdemar den Stores regeringstid, med Buris og de hallandske jarlesønners forsøg på at komme kongen til livs. Ved hjælp af dels den klassiske historie om Brutus' redning af det romerske rige, dels de feudale elementer, digtede Saxo den magre engelske fortælling – der måske har et historisk grundlag i vikingekongen Olav Sigtryggsson fra det 10. årh. (se note 20) – om til en »ældgammel«, meget livlig, Amled-historie med en morale: Den danske konge er hævet over alle stormænd i riget. Det hører med til det Saxo vil fortælle sin samtid. Amled havde en vigtig rolle i den historie.

SUMMARY

Amled's Role in Saxo's History of the Danes

Saxo's representation in *Gesta Danorum* (History of the Danes, c. 1200) of the ancient myths and legends, prehistory and contemporary history of Denmark, should not only be appreciated for its brilliant style and as a source of knowledge on its subject matter. An essential aspect of Saxo's oeuvre is the integration of its narrative qualities into a persuasive political and cultural statement. Saxo's tale justified the established order of a society ruled by his friends and relations. Also, by the richness of his material and his own erudition and literary skills, it gave evidence of the advanced status of the Nordic realm in a European context.

The present article demonstrates these qualities by analyzing a particular – and particularly famous – part of *Gesta*: The tales about Amled – which Shakespeare transformed into the tragedy of Hamlet. By comparing the variants from the medieval tradition, primarily *Annales Ryenses*, it is shown that in all probability Saxo, in his turn, also transformed a received tradition in order to serve a specific purpose. By altering the circumstances of location and kinship the events of the legend were set in a feudal framework, consistent with the centralized Danish monarchy of Saxo's time. Amled was depicted with the familiar heroic qualities and did perform amazing feats; only in the end he met his destiny, slain in battle and buried in all but oblivion for having declined morally and failed the obligations of fealty to the Danish King.

Various means are used in order to render the story, constructed for politically edifying purposes, meaningful to the reader. Firstly, of course, the events are colourful and entertaining. Secondly, the final downfall of Amled is imbued with a mood of sympathy towards a protagonist who, first robbed of his father and rightful position, had displayed courage and ingenuity to regain everything, only in order to lose it all when he was on the verge of perpetual fame, exceeding even that of his likewise splendid ancestors. The circular pattern of the story, curiously spread over two parts of *Gesta*, and its genuinely human qualities, stand in considerable contrast to many other episodes in *Gesta*, focused on the lives of kings.

Thirdly, the narrative is adorned by allusion to classical material and by directly using material from the same tradition. The fate of Amled's father – a glorious life, ended by treason and finally rewarded by immortal fame – seems somewhat parallel to that of Hercules. The application of this device lends further depth to Amled's own fate, which is the reverse or negative image of the one which befell the superior hero of the classical world.

The cunning of Amled, especially seen in the way he used to conceal his mental faculties until the right moment had arrived, may be part of the original legend, but is evidently being illustrated by recycling elements from Livius and Valerius Maximus.

The article even discusses the place of the Amled-episode in the entire composition of *Gesta* as well as the Old English and Norse sources of other vital components of the action. It concludes by restating and affirming the purposeful and deliberate nature of Saxo's writing.